

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

AHMEDÎ SEMPOZYUMU

[2 Mayıs 2018 Sivas]

Editör
Prof. Dr. Alim YILDIZ

SİVAS/2018

ANADOLU'DA KÜLTÜREL İKTİDARIN KÖKLERİ: AHMEDÎ ÖRNEĞİ

Berat Açıl¹

Klasik Türk edebiyatının oluşum evresi kimi zaman sadece metin neşrine kimi zaman da ayrıntılı tematik tahlillere konu olmuştur. 13 ve 14. yüzyıl metinlerinin neredeyse tamamının neşri yapılmış, dönemin şartları, Klasik Türk edebiyatının Fars ve Arap edebiyatıyla ilişkisi, etkileme ve etkilenme biçimleri; tasavvuf, tasvir, mesnevi geleneği, meclis geleneği gibi unsurları önemli çalışmalarda ele alınmıştır. Fakat daha önce farklı bağlam ve niyetlerle ele alınmış himaye konusunun oluşumuna dair tartışmalar yeterince derinleştirilmemiştir. Konunun akademik tarihçesine kısaca baktığımızda, mesele- nin seksenli yıllarda Walter G. Andrews tarafından ciddi anlamda gündeme getirildikten sonra Halil İnalıcık'ın *Şair ve Patron*'uyla popülerlik kazandı. Klasik Türk edebiyatı bağlamında Tuba Işınsu Durmuş'un çalışmasıysa konuyla ilgili ilk etraflı doktora tezi ve kitap olarak göze çarpmaktadır.² Söz konusu çalışmalar himaye kurumunu ilk defa ele almaları hasebiyle, mesele- nin genel ilkelerini ortaya koymayı amaçlayan eserlerdir. Bu itibarla söz konusu eserlerden hareketle bir himaye tarihi oluşturmak imkân dahilinde değildir; zaten dikkatlice bakıldığında bunun mezkûr çalışmaların amaçları arasında bulunmadığı fark edilecektir. Buradan hareketle, bu tebliğde, hima- ye kurumunun Anadolu'da ortaya çıkışının tarihini araştırmanın faydalı olacağını düşünmekteyim. Bundan dolayı burada bu amacın belki de ilk adımını atmış olmayı hedefliyorum. Osmanlı Türkçesiyle eser veren ilk önemli şairlerden biri olan Ahmedî'yi de bu bağlamda ele almanın faydadan hâli olmayacağı kanaatindeyim. Bunu yaparken Ahmedî'nin hâmlerini odağa alarak Anadolu'da edebiyata verilen önem ve desteği bir nebze de olsa ortaya çıkarmış olacağımı düşünüyorum.

¹ Doç. Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi.

² Himaye meselesinin sanat tarihi zaviyesinden tartışıldığı bir makale için bkz. (Tanındı)

Ne zaman doğduğu, nereli olduğu, ne zaman ve nerede vefat ettiği, eğitim hayatının evreleri ve görevleri hakkında tartışmaların hâlâ sürdüğü Ahmedî, 14. yüzyıl klasik Türk edebiyatının en büyük şairi addedilmekte olup Şeyhî'nin hocası, Hamzavî'nin abisidir (Köprülü), (Kut), (Şehsuvaroğlu), (Uzunçarşılı). Burada amacım Ahmedî'nin terceme-i hâlinin ayrıntılarını vermek olmadığı için bu konularla ilgili bilgilere zaruret nispetinde değineceğim. Bu tebliğde daha çok Ahmedî'nin hâmlerini tespit edebilmek için konuyla ilgili ilk kaynaklardan faydalanacak, yeri geldiğin onun eserlerinden ilgili bilgileri doğruluğunu sınamaya çalışacağım. Kaynaklarda verilen bilgilere göre Ahmedî, Mısır'dan döndükten sonra farklı kişiler tarafından himaye görmüştür. Bu hâmler Aydınoğulları, Germiyanogulları, Osmanlılar ve Timurlular olarak sıralanabilir.

Bu noktada Osmanlı himaye sistemine bir hazırlık evresi olmaları hasebiyle söz konusu siyasi yapıların önemini biraz daha fazla vurgulama ihtiyacı hissediyorum. Çünkü Osmanlı devletinin Çağatay ve Anadolu beyliklerinden, özellikle de Germiyanogulları'ndan himaye kurumunun önem, işlev ve süreçlerini öğrendiklerini düşünüyorum. Zaman kısıtından dolayı kısaca değinmek zorunda kalacağım meselelerin bu zeminde düşünülmesi, anlatacaklarımın mecrasını bulmasını sağlayacaktır.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*'de "Emir Süleyman Çelebi ile II. Murad, memleketteki fikir hayatına ehemmiyet vererek, âlim ve şairleri himaye etmişler ve milli cereyana ehemmiyetli bir hız vermişlerdir ki Ahmedî, Şeyhî Sinan, Ahmed Dâî, Atayî, Cemalî ve saire gibi şahsiyetler, bu himayeye mazhar olan şair ve âlimlerden idiler"(Uzunçarşılı, 526) diyerek Osmanlı'da himayenin kökenlerine dair önemli bir gözlemde bulunmaktadır. Sonraki çalışmalarda II. Murad'ın himaye konusundaki önemi sıklıkla vurgulanacak ve sanat ve sanatçının korunmasının II. Murad'la başladığı gibi bir kanıya yol açacaktır. Himayenin kurumsallaşması açısından II. Murad'ın rolü yadsınamaz fakat göreceğimiz gibi hem Osmanlı'da hem de Anadolu'da sanatın, sanatçının ve ilim adamlarının desteklenmesi daha önceki tarihlerde zaten başlamıştı. Nitekim bu çalışmanın iddialarından biri de Osmanlı Devleti'nde himaye sisteminin I. Bayezid döneminden beri zaten var olduğudur.

Ahmedî'nin kimlerden hangi sırayla himaye gördüğü konusunda bir ittifak yoktur. Bu kısa tebliğde farklı kaynaklardaki bilgileri ve Ahmedî'nin

eserlerindeki kayıtları bir araya getirerek onun hâmelerini tarih sırasına koymaya da çalışacağım. Bunu yapmaktaki amacım, Anadolu’da bu kadar farklı kişilerden ve sürekli sayılabilecek şekilde himaye görmüş ilk kişinin Ahmedî olduğu yönlü düşüncemi ortaya koyabilmektir.

Ahmedî’nin doğum tarihi hakkında kaynaklar ihtilaf etse de 1335-1336 üzerinde daha çok durulduğu gözlenmektedir. Anadolu’nun bu devirlerindeki ilmî durum hakkında Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*’de şöyle yazar: “XIV. ve XV. yüzyıl Mısır, Suriye, İran ve Orta Asya’daki ilim müesseseleri Anadolu medreselerinden üstün olması cihetiyle buradaki ilim adamları mesleklerinde ihtisas yapmak için İran, Orta Asya ile Mısır ve Suriye’ye gidiyorlardı.” (Uzunçarşılı, 520) Bu bölgeler, özellikle de naklî ilimler hususunda Anadolu’dan üstün idiler. Bu yüzden ilim yolunda gerçekleştirilen rihlelerin yönünün söz konusu memleketlere dönük olduğu nakledilmektedir. Nitekim Ahmedî, Molla Fenarî ve Hacı Paşa Mısır’a giden âlimler arasındadır. Ahmedî’nin söz konusu gidişi ve dönüşünün tarihi hakkında maalesef kesin bir bilgiye ulaşamadım.

Çarşılıoğlu, *Kütahya Şehri* adlı çalışmasında onun Mısır’dan döndükten sonra Germiyanoglu’na hoca olduğunu, daha sonra Osmanlılara intisap edip Yıldırım’ın oğlu Süleyman Çelebi’den himaye gördüğünü nakleder. Şehsuvaroğlu da *Şair ve Hekim Ahmedî* adlı eserinde onun Mısır dönüşü Süleyman Şah’a intisap ettiğini nakleder. Ona göre *İskender-nâme* ve *Tervîhü’l-ervâh* adlı eserler Süleyman Şah adına yazılmıştır. (Uzunçarşılı, 527) Süleyman Şah, 1381’de Kütahya’yı damadı Yıldırım Bayezid’e çeyiz olarak verir. Bunun neticesinde o öldükten sonra Ahmedî, Hamzavî, Şeyhî, Şeyhoğlu ve Ahmed-i Dâî gibi şairler Osmanlı’ya intisap etti. (Şehsuvaroğlu, 7) Burada açık olmayan durum Ahmedî’nin Yıldırım Bayezid’e intisap tarihinin 1381 mi, Süleyman Şah’ın vefat tarihi olan 1388 mi olduğu? Bayezid’in 1389’da hükümdar olduğuna bakılırsa bu geçişin/intisabın 1389 sonrası vuku bulmuş olduğunu söylemek mümkün.

Ahmedî’nin Bayezid’den sonra 1403’te başa geçen Emir Süleyman ve 1413’te başa geçen Çelebi Mehmed’e intisap ettiği bilinmektedir. Birazdan detaylarını vermeye çalışacağım gibi, bu şekilde tespit edildiğinde, Ahmedî’nin hâmelerinden Aydınogulları ve Timur halkaları eksik bırakılmış görünmektedir. Ahmedî, Ankara savaşından sonra Timur’la görüşmüş, onun

ilgisine mazhar olmuştur. Nitekim Ahmedî ve Timur arasında geçtiği nakledilen meşhur rivayet de bu durumu doğrulamaktadır. Çarşılıoğlu, onun ne-reli olduğunu tartışırken bu rivayete atıfta bulunur: “Demirlenk ile Ahmedî arasında geçen ve yanlış olarak Nasreddin hocaya isnad olunan meşhur Futa yani peştimal hikayesinin Kütahyanın kemer hamamında cereyan ettiği Kütahyalılarca mütavater olarak söylendiğinden ve zaten Ahmedî de Kütahya-da vefat ettiğinden mümaileyhin Germiyanlı olduğu iddiası kuvvetlidir.” (Uzun Çarşılıoğlu, 216) Ahmedî, Timur’un Anadolu’dan ayrıldığı muhtemel 1403 tarihinde Emir Süleyman’ın daveti üzerine Bursa’ya gidip ona intisap etmiş ve muhtemelen onun ölümüne kadar ona bağlı kalmıştır. Şair, 1413’te ise Çelebi Mehmed’e intisap etmiş fakat kısa süre sonra vefat etmiştir.

Ali Temizel, Ahmedî’nin 1391’de vefat eden İsa Bey adına yazılan eseri *Bedâyi’ü’s-sihr fi sanâyi’i’ş-şîr* adlı eseri ile ilgili çalışmasında onun hâmilere hakkında da kimi değerlendirmelerde bulunmuştur. Ona göre Ahmedî, Ay-dinoğlu Mehmed Bey’in oğlu İsa Bey’in (ö. 1395?) hizmetine girmiştir. Daha sonra İsa Bey’in oğlu Hamza Bey adına *Mirkatu’l-edeb*, *Mîzanü’l-edeb*, *Mi’yârü’l-edeb* adlı ders kitaplarını kaleme almıştır. Öyleyse Ahmedî’nin Emir Süleyman’ın himayesine girmesi 1390’dan sonradır. Temizel ayrıca Ahmedî’nin çeşitli vesilelerle haklarında şiir yazdığı kişileri zikrederken Orhan Gazi, Sultan Murâd, Yıldırım Bayezid, Süleyman Şah, Emir Süleyman, Çelebi Mehmed, Subaşı Şücaeddin Süleyman, Ayaş Bey ve Timur isimlerini de zik-reder. (Temizel, 91-92)

Ahmedî Dîvânı hakkında bir tahlil çalışması yapan Melike Günyüz de Ayas Beg’i anmaktadır. (Günyüz, 247) Sultan Bayezid, oğulları vesilesiyle anılmaktadır. Dört ayrı beyitte İlhanlı devletinin 9. Hükümdarı Bahadır Bey’in hâmilîği övülmektedir. (Günyüz, 247-249) Fakat 1335’te vefat etmiş olan Baha-dır Bey’in Ahmedî’yi himaye etme ihtimali bulunmamaktadır. Günyüz’e göre Ahmedî, Çelebi Mehmed için beş kaside ve bir terki-i bent kaleme almış, Emir Süleyman’ın ölümünden sonra onun Bursa’ya gelişinden söz etmiştir. Ahmedî’nin *Dîvânı*’nda ismi geçen kişilerden biri de Subaşı Şücaeddin’dir. Şair onun hakkında bir gazel kaleme almıştır. Günyüz’ün aktardığına göre bu zat, Emir Süleyman’ın adamlarından biri olup Çelebi Mehmed, kardeşi Emir Süleyman’a bir gaflet anında saldırmak üzereyken Emir Süleyman’ı uyararak kişidir. (Günyüz, 264) Emir Süleyman, Ahmedî’nin hakkında en çok yazdığı hâmi-

si olarak göze çarpar. Günyüz'ün tespitine göre Emir Süleyman ve Ahmedî'nin birlikteliği sürekli olmamıştır. Ahmedî'nin padişahтан uzak kaldığı kimi dönemler de olmuştur. (Günyüz, 265) Ahmedî'nin himayesini gördüğü önemli şahsiyetlerden biri de Süleyman Şah'tır. 1363'te Germiyan Beyliği'nin başında geçip vefat ettiği 1388'e kadar hüküm sürmüştür. Ahmedî'nin intisap tarihini kesin değildir. (Günyüz, 266-267)

Her ne kadar Temizel ve özellikle Günyüz'ün verdiği bilgiler de onun eserlerinden alınmış olsa da burada Ahmedî'nin eserlerinden hareketle hâmlerini yeniden tespit ve değerlendirmenin faydalı olacağı kanaatindeyim.

Birçok kaynağın ittifaken belirttiği gibi *İskendernâme*, Süleymân Şah'ın arzusuyla yazılmıştır. Fakat Ahmedî'nin kendi ifadesine göre eser 1390'da bitmiştir.

*“Kim yedi yüz doksan ikinci yıl
Evvelindeydi Rebiü'lâhirin
K'oldu nazmı hatm üşbu defterin”*

Bu tarihte Süleyman Şah, vefat etmiş olduğu ve Ahmedî bu tarihte Yıldırım Bayezid'e intisap etmiş olduğu için kitap ona ithaf edilmek istenmiş fakat Banarlı'nın belirttiği gibi Timur olayından dolayı şair, ona da muvaffak olamamış. En sonunda eserini, eklediğini Tevârih kısmıyla beraber Emir Süleyman'a sunabilmiştir. (Banarlı, 58-60) Esere sonradan dâhil edilen *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ın son kısmı Emir Süleyman'dan söz ettiği için eserin ona da ayrıca ithaf edildiği düşünülmektedir.

Ahmedî'nin diğer eserlerine bakıldığında *Tervâhi'l-Ervâh*'ın da Emir Süleyman adına yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. Ahmedî'nin bir diğer önemli eseri *Cemşîd ü Hurşîd* de benzer şekilde Emir Süleyman'ın isteğiyle yazılmış ve Ali Temizel'in yazdığı gibi 1403'te bitmiştir. Ahmedî'nin *Mirkatu'l-edeb*, *Mîzanü'l-edeb*, *Mi'yârü'l-edeb* adlı eserleriyse, yukarıda belirtildiği gibi, Hamza Bey adına yazılmıştır. *Bedayi'ü's-sihr fi sanayi'i'ş-şî'r* isimli eser ise İsa Bey adına yazılmıştır. Ahmedî'nin geriye kalan en önemli eseri *Dîvân*'ı ise Süleyman Şah'a ithaf edilmiştir. Görüldüğü gibi Ahmedî eserlerini hâmlerine ithaf etmiştir.

Ahmedî'nin himaye ilişkilerinin onun *Dîvân*'ına da yansıyor yansımadığına baktığımızda, hakkında en fazla manzume yazılan kişinin Emir Süley-

man olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim *Ahmedî Dîvânı*'nda Emir Süleyman adına yazılmış birçok kaside, terci- bend, terki-i bend, onun isminin geçtiği birçok gazel vardır. 6, 16, 19, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 37, 45, 46, 48, 53, 54, 55, 65, 66, 69, 72 numaralı kasideler olmak üzere toplamda 20 kaside Emir Süleyman adına yazılmıştır. Benzer şekilde 1 ve 2 numaralı terci-i bendlerle ile ilk yedi terki-i bend de onun adına yazılmıştır. Bunların yedincisi onun için yazılmış bir mersiye özelliği taşımaktadır. Bunların yanı sıra 69, 192, 314, 333, 417, 521, 621, 622, 676, 690, 708, 717, 719, 732 numaralı gazeller olmak üzere toplamda 14 gazelde onun ismi geçmektedir. Yukarıda kısaca değinildiği gibi Subaşı Şücâeddin'den de söz edilmektedir. 520 numaralı gazelde Subaşı Şücâeddin'in Emir Süleyman'la birlikte anılmaktadır fakat himaye ilişkisine dair bir emareye rastlanmamaktadır. Eserde bulunan 596 numaralı gazel Sultan Murad (Hüdavendigâr) için yazılmış bir kaside gibi olup şair onun himayesini arzulamaktadır. 675 numaralı gazel ise Ahmedî'nin vezir olduğu tahmin edilen Ayas Beg için yazmış olduğu bayramiye türünden bir medhiyesidir.

Ahmedî'nin *Dîvânı*'ı dışındaki eserlerine bakıldığında şu isimlere tesadüf edilir: *İskender-nâme*'de diğer birçok kişinin yanı sıra hâmilileri olarak adı geçenlerden Yıldırım Bayezid ve Emir Süleyman ve Timur'un isimleri geçmektedir. *Cemşîd ü Hurşîd*'de Çelebi Mehmed'in ismine tesadüf edilmektedir.

Dolayısıyla Ahmedî'nin himaye gördüğü kişileri ihtiyaten şöylece sıralamak mümkün: 1387'ye kadar Süleyman Şah'tan destek görmüş olmalıdır. İsa Bey ve Hamza Bey'lerden gördüğü himayenin zamanı bu aşamada biraz muğlaktır. Çünkü İsa Bey 1391'de Hamza Bey de muhtemelen 1395'te vefat etmişlerdir. Eğer öyleyse Ahmedî'nin Germiyanogulları'ndan sonra Aydınogulları'na intisap ettiği düşünülebilir. Muhtemelen 1389'dan sonra belki de Germiyan topraklarının Osmanlılar'a geçtiği 1390'dan sonra Ahmedî de Yıldırım Bayezid'e intisap etti. 1402'deki Timur olayından sonra şairin akıbeti hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Onun Timur'un himayesine mazhar olduğu rivayet edilmektedir. Eğer öyleyse Timur'un Anadolu'dan ayrıldığı muhtemel 1403 tarihine kadar onun yanında kalmış olmalıdır. Bu tarihten 1410 yılındaki vefatına kadar en istikrarlı hamisini bulmuş gibidir. Emir Süleyman, şairi himaye etmiş; şair de onun adına birçok eser telif etmiştir.

1410 yılında Emir Süleyman vefat edince şairin ölünceye kadar Çelebi Mehmed'in yanında kaldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Anadolu'da siyasi birliğin kurulma aşamasında olduğu, Anadolu'nun henüz bir ilmî merkez hüviyetini kazanmadığı; dolayısıyla sanat, sanatçı ve ilim adamlarını desteklemenin siyasetçi için öneminin yeni yeni keşfedildiği bir dönemde, Ahmedî'nin çok farklı siyasi yapılara mensup kişilerden destek gördüğü anlaşılmaktadır. Osmanlılar özelinde meseleye bakıldığında, bu kadar geniş ve sürekli himaye edilen ilk şairin Ahmedî olması kuvvetle muhtemeldir. Her ne kadar Osmanlılar, kültürel iktidarın gereklerini ilk zamanlarda Çağataylar'dan öğreniyor gibiyse de Aydınoğulları ve Germiyanogulları'nın bu anlamdaki uygulamalarının Osmanlı padişahlarına yol gösterici olduğu anlaşılmaktadır. Ahmedî de şimdiki bilgilerimize göre bu geçiş aşamasından fayda görmüş önemli şairlerin başında gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Andrews, Walter G. *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*. Ed. Tansel Güney. İletişim. Print.
- Banarlı, Nihad Sami. "Ahmedî ve Dâsitân-I Tevârih-I Mülûk-I Âl-I Osmân." *Türkiyat Mecmuası* 6 (1939): 49–176. Print.
- Durmuş, Tuba İşinsu. *Tutsan Elini Ben Fakirin: Osmanlı Edebiyatında Hâmilik Geleneği*. Doğan Kitap, 2009. Print.
- Günyüz, Melike. "Ahmedî Dîvânı'nın Tahlili." İstanbul Üniversitesi, 2001. Print.
- İnalcık, Halil. *Şair ve Patron*. Doğu Batı Yayınları, 2003. Print.
- Köprülü, Fuad. "Ahmedî." *İslam Ansiklopedisi* 1978: n. pag. Print.
- Kut, Günay. "Ahmedî." *TDV İslam Ansiklopedisi* 1989: 165–167. Print.
- Şehsuvaroğlu, Bedi N. *Şair ve Hekîm Ahmedî (Hayatı ve Eserleri)*. İstanbul: İstanbul Tıp Fakültesi, 1954. Print.
- Tanındı, Zeren. "Manuscript Production in the Ottoman Palace Workshop." *Manuscripts of the Middle East* 5 67–98. Print.
- Temizel, Ali. "Ahmedî'nin Bedâ'î'ü's-Sihr İsimli Eserindeki Türkçe ve Farsça Şiirleri." *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 14 (2003): 89–105. Print.
- Uzun Çarşılıoğlu, İsmail Hakkı. *Bizans ve Selçukiyelerde Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri*. İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1932. Print.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1972. Print.